

МАРИНА ТА СЕРГІЙ
ДЯЧЕНКИ

Світи Марини та Сергія Дяченків

Повісті

Харків
«ФОЛІО»
2023

ВОВЧА СИТІТЬ

ОКСАМИТ
І СТАЛЬ

Весільна процесія прямувала до церковці, що стояла на пагорбі. Сталося це в спекотний літній день на околиці містечка, яке потопало в яблуневих садах, купалося в тихій річці Липі. На обрії зеленіла смуга лісу, а перед нею розкинулися поля дозрілої пшениці, що всміхалися небу синіми волошками. Чути весільні пісні...

Йшов 1520 рік. Святкували в Рогатині, неподалік від Львова.

Наречена — п'ятнадцятирічна Настя Лісовська в білому весільному вбранні вражала своєю красою й веселощами. Її суджений Степан, старший на кілька років, не зводив із неї очей, видно було — закоханий без пам'яті.

Лунає сміх, жарти, грає музика. Тільки мати Настусі, йдучи поруч зі своїм чоловіком, отцем Іваном, тихо скаржилася йому:

— Нехай Бог дасть щастя нашій дитині. Але не більше богоугодне діло зробила б вона, якби пішла в черниці? Ой, стала б у пригоді нашій гнаній православній церкві. У Насті великий розум... І набожна вона... Скільки ж тих книг перечитала... І я дала обітницю — як оклигає після цієї страшної хвороби, стане Божою дочкою... І вона ж готувалась... А тут цей Степан. Хороший хлопець, але...

— Та ну тебе, стара, нехай дитина радіє життю... — усміхався священик, потіючи у своїй рясі. — Ти ж про онуків мріяла...

— Твоя правда... — погодилася з чоловіком.

Молодята з друзками наближались до церкви, коли раптом Настя, побачивши циганку, повернулася до неї, простягаючи долоню. Мати її так і застигла на місці.

— Насте! Та що ж ти робиш?

І навіть добродушний отець Іван насупився і загудів гучним басом:

— Так не годиться, дочко! Тільки Бог визначає твою долю! Але Настя тупнула ніжкою і розсміялася:

— Та чого ж тут боятися? Бог могутніший від ворожки! Чи не так, батюшко?

Промовчав священник, а Степан засунув руку в кишеню і висипав на ворожку жменю дріб'язку. Це вирішило справу.

Настуня радісно кинулася до нього, пригорнулася, а циганка почала вдивлятися в її ліву руку. Потім у напруженій тиші ламаною мовою заговорила, дивлячись то в обличчя, то в долоню Настуні.

— Твій чоловік багатий, ах, який багатий. Дуже багатий! Могутній! І любитиме тебе, як лев...

Усі подивилися на Степана. Він опустил очі і весь зашарівся. А ворожка вже не говорила — кричала, входячи в дивний екстаз:

— Бачу далеку дорогу... по чорнобилю... перекотиполе... перекотиполе... Бачу... бачу тебе в перлах... І білі шовки на ніжках твоїх... І червона кривця на ручках твоїх...

Усі Perezирнулися. Настала тиша. Настя трохи розгубилася, рука її затремтіла, але вона не приборала її.

— Матимеш двох синів, як Єва... — вела далі циганка. — І два весілля, а одного чоловіка!

— Ха-ха-ха! — не втрималися подруги, а Настя теж засміялася. — Навіть два весілля і одного чоловіка? Як же це?

— Ото плете! — сердилася мати. — Хіба таке ворожать перед вінчанням? Досить!

Циганка зникла. Отець Іван підніс праву руку над молодятами й урочисто перехрестив їх. Настя пригорнулася до розгубленого Степана, і він посвітлішав на виду. Всі знову попрямували до церкви, яка вже відгукнулася прозорим дзвоном. І злетіли в небо лелеки, що звили гніздо біля самісінького купола.

На порозі молодих зустрів священник. Але в мить, коли Настуня з подружками зробили крок на першу сходинку церкви, сталося щось страшне.

Удалині почулися крики. Уривчасті, пронизливі крики. Всі занепокоїлись і заметушилися. Раптом:

— Татари йдуть!

— Алла-гу! — пролунали дикі крики уже з вулиці й з усіх боків. Весілля миттєво розлетілося серед страшного переполоху. Кожен рятувався де міг. Хто в саду, хто між будинками, хто в заростях річки Липи, що протікала неподалік.

Вулиця вже була заповнена татарськими вершниками. Вони з диким криком мчали вперед. Густі гриви та хвости їхніх негарних коней, «бакематів», досягали землі. Багато весільних гостей були вже в їхніх руках — на арканах. Із передмістя доносилося ревище худоби. Тут і там клубочився дим...

Степан на руках заніс Настю до церкви, зачинив двері й побіг рятувати батьків.

А Настя кинулася до ікони Богоматері, впала на коліна, почала молитися, стискаючи до болю руки.

Сумно, як жива, дивилася на Настю Матір Божа з Немовлям на руках.

Гарячково задзвонив і раптом замовк дзвін.

За спиною дівчини щось ламалося, тріщало, вило, захлинялося. Вона не оглядалася. Молилася...

Раптом на її плече, на білу весільну сукню опустилася чорна долоня з брудними нігтями. Смикнула...

Дівчина знепритомніла. І в ту мить, коли падала на підлогу з вінком на голові, в круговерті світу, темряви та вогню їй здалося, що по щоці Богоматері скотилася сльоза.

Вели татари бранців Диким Полям, Чорним Шляхом ординським... Чорним звали тому, що бродило по ньому чорне нещастя, вбивство, грабіж, «чорна смерть» — чума, і чорні від горя невірники... І земля тут по природі чорна, а татарські коні, витоптавши траву, відзначили на ній чорну смугу шляху.

Стогін і мука...

Полонених чоловіків гнали пов'язаних, а жінок тільки під посиленням конвою. Хворого селянина, який не міг більше йти, вбили на місці. Інших «пригощали» ременями з вузлами для болю...

Настя в запиленій білій весільній сукні, у розірваному черевичку, йшла на аркані за чорними татарськими мажами¹, бігла за дикими кіньми на ремені, непритомніючи під регіт ординців... Піт солоний заливав їй очі, червона кров стікала краплями з її ніжок на тверде коріння, на степову сон-траву.

Розпечене повітря тремтіло, народжуючи міражі — оманливі привиди степу...

— Денгіс! Денгіс! — раптом почулися крики.

— Море! Море, — прошепотіли змарнілі вуста полонених. Перед очима Насті простягалася широка гладь води в червоній заграві нового дня. Побачила білу від піни хвилю морського припливу й почула його гучний, ритмічний шум. Усі зупинилися. Пожвавилися, зітхнули так, нібито тут закінчились їхні муки...

Повільно увійшла в воду, змочила обличчя. Хотіла попити, але не змогла.

— Солона?! — здивувалася дівчина і раптом усміхнулася. Побачив це старший із татар, засміявся, поцілував: «Ай, красивий Хюррем! Усміхнений Хюррем!»

Нескінченним і загадковим було Чорне море. Як доля.

Страшна Кафа, столиця работоргівлі, потопала в сутінках. У великій кімнаті, де горіли свічки, поважна жінка навчала молодих дівчат пестоштів. Учила на дерев'яних фігурах. Хто роздягав свою колоду, хто вже сидів на її колінах, хто ніжно і гаряче цілував.

Це була школа невірниць. Настуня і тут не сумувала — замість того, щоб роздягати свого «чоловіка», вона накрутила на його голові тюрбан немислимих розмірів. Наставниця тільки головою хитала...

Удень сиділа в шкільній кімнаті на плетеній рогожі, підібгавши під себе ноги. Сиділа як усі, але відрізнялася від інших дівчат. Жадібно слухала вчителя, поважного турка Абдуллаха, запитання йому задавала. І він, не приховуючи задоволення, щось читав їй зі священної книги — Корану...

Коли переходили зі школи до спального будинку, Настя побачила крізь залізну огорожу, недбало забиту дошками, страшне

¹ Возами.

видовище: на вулиці звивався від болю оголений невільник у ланцюгах із клеймом на обличчі, вистогнуючи тільки два слова українською: «О Боже!.. Господи!» Саме зараз спускали на нього великих голодних собак...

Настя не змогла дивитися далі. Ковтнула повітря, притулилася спиною до огорожі.

— Що ж вони роблять? — прошепотіла.

— Так карають турки непокірних, — байдуже сказала стара служниця-українка, прибираючи у дворі, і підійшла до Насті.

— Які вони жорстокі до нас... — здригалася Настя від стогонів.

— Та й самі до себе, — мовила служниця. — Розповідають, що наш султан Селім, коли зайняв престол, убив своїх братів і їхніх синів... Наказав їх задушити і спостерігав за цим злом на власні очі... Що їм раби. Ми для них, як трава під ногами.

Не змогла Настя більше чути стогонів, затулила вуха руками, присівши на землю...

І вранці знову жадібно, як губка, вбирала кожне слово вже іншого вчителя, високого генуезця, який показував щось на великій карті, де вже можна було помітити обриси щойно відкритої та завойованої Америки... І знову Настя була невгамовна, запитувала, сперечалася, викликаючи усмішку й інтерес європейця.

Увечері, коли всі відпочивали, читала арабську поезію, потроху розбираючи невідомі слова. Раптом пролунав церковний дзвін — Настя кинула книгу, занурилась у спогади, шепотіла молитву «Отче наш...».

І знову жадібно вчилася, і шановний Абдуллах із задоволенням давав їй книги, вів із нею особисті бесіди, дивуючись допитливому розуму чужинки.

День змінював ніч, весна змінювала осінь.

...Уранці крізь щілину дивилася — не могла відірватися — на християнську церкву, яка стояла навпроти школи. Символом її був розірваний ланцюг, прибитий над входом до церкви. До Насті притулилася нова рабиня, теж українка:

— Чому вони так їдуть? Що це за церква дивна?

У цей момент із церковних воріт виїжджали на ослах два ченці, повернені обличчями до ослиних хвостів.

— Це церква Тринітаріїв, які займаються викупом християн-невільників... А сидять так, тому що не вважають себе гідними їздити, як їздив на віслюку Господь наш... Може, і мій Степан назбирав грошей і викупить мене...

Пізніше приїхав до школи старезний, як світ, згорблений, як сухе дерево, паша. Дівчата стояли в ряд, а він їх уважно оглядав. Під суворим поглядом господаря школи Ібрагіма дівчата кидали на купця гарячі, вогняні погляди, виставляли груди... І з усіх він виділив Настю. Вона була красива, як ранкова квітка. Але не захотіла Настя зваблювати його. Поїхав паша незадоволений.

Покарання не змусило себе довго чекати — пригостили дівчину як слід канчуками, обернувши перед цим шовковими покривалами, щоб слідів на білому тілі не залишилося. Плакала Настя, схлипувала.

— Не підуй до цього скелета! Я вчитися хочу! Господи! Де ж ти, Степане... Забери мене!

Невідомо, чим би закінчилися ці побої, дуже вже розсердився Ібрагім, зірвав шовки з Насті, сам узяв батіг, але прибіг учитель Абдуллах, урятував свою кращу ученицю. І крикнув:

— Помер султан наш Селім!

Раптом стало чути, як голосила вже вся Кафа.

— На престол вступає молодий Сулейман!

Упали молитись, і замість жалоби — поривання якесь:

— Аллаху Акбар! Хай сто років живе султан Сулейман! Він буде кращий із усіх султанів!

Учитель Абдуллах стояв поруч із Настею, ледь помітно всміхнувся їй. Дівчина, незважаючи на біль, не змогла стримати цікавість. Запитала пошепки:

— Чому він кращий буде?

Абдуллах тихо відповів із твердою впевненістю:

— Він десятий за рахунком султан! Таке пророцтво, о Хюррем...

— А не передбачено нічого про яку-небудь із його дружин? — із завмиранням серця слухала Настя відповідь.

ЗМІСТ

ОКСАМИТ І СТАЛЬ	3
БАСТАРД	55
ГОРІЛА ВЕЖА	203
ВОВЧА СИТЬ	253